

GRÓB POWSTAŃCÓW WIELKOPOLSKICH NA CMENTARZU W STRZELCACH WIELKICH

Od powstania wielkopolskiego minęło już ponad 100 lat. Mogłoby się zatem wydawać, że wszystkie wątpliwości związane z ówczesnymi walkami zostały wyjaśnione. Tak jednak do końca nie jest. W artykule zostanie omówiona sprawa mogiły powstańczej znajdującej się na cmentarzu w Strzelcach Wielkich w powiecie gostyńskim, w gminie Piaski. Dobry stan grobu świadczy o pamięci mieszkańców. Nie wszyscy jednak wiedzą, kim byli pochowani tam powstańcy, których nazwiska widnieją na tablicy nagrobnej. Dlatego warto przybliżyć te postacie.

Prezentowani powstańcy pochodzili z parafii w Strzelcach Wielkich i zostali pochowani w jednym grobie. Być może przesądził o tym zbliżony czas ich śmierci. Obecnie miejscowości, w których mieszkali, należą do trzech parafii katolickich¹ i dwóch różnych gmin².

Przebieg powstania wielkopolskiego jest dość szeroko udokumentowany w literaturze. Podstawą niniejszej pracy są źródła ewidencyjne. Składają się na nie listy z nazwiskami poległych powstańców sporządzone przed i po II wojnie światowej³. Pomnik upamiętniający siedmiu poległych został poświęcony 10 września 1927 roku⁴. Grób oznaczony jest na portalu Wielko-

¹ Strzelce Wielkie, Szelejewo, Zalesie.

² Borek Wielkopolski, Piaski.

³ *Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920*, Warszawa 1934 [dalej: *Lista 1934*]; T. J a b ł o ņ s k i, *Lista strat Powstania Wielkopolskiego 1918/1919*, Warszawa 1936 [dalej: *Lista 1936*]; W. O m i e c z y ņ s k i, *Polegli i zmarli z ran powstańcy z ziemi gostyńskiej*, aneks nr 2 w publikacji: S. J a n k o w i a k, P. B a u e r, *Ziemia gostyńska w powstaniu wielkopolskim 1918/1919*, Gostyń 1989 [dalej: *Lista W. Omieczynski*]; W. O l s z e w s k i, Ł. J a s t r z ą b, *Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27 grudnia 1918 roku do 8 marca 1920 roku*, wyd. drugie zmienione i uzupełnione, Koszalin 2009 [dalej: *Lista 2009*]; S. J ó z e f i a k, *Wykaz poległych i zmarłych za Polskę w latach 1918-1921* (na podstawie akt urzędów stanu cywilnego z zasobów archiwów państwowych w województwie wielkopolskim), Poznań 2020 [dalej: *Lista 2020*].

⁴ J. T r a f a n k o w s k i, *Historia przewrotu w Piaskach*, mps (skany) zbiory Muzeum w Gostyniu. Istnieją dwa maszynopisy autorstwa Jana Trafankowskiego, burmistrza Piasków – z datą 4 stycznia 1926 roku (krótsza wersja) i 4 stycznia 1933 roku. Opracowania zostały przygotowane na okoliczność rocznic powstania wielkopolskiego. Krótsze z 1926 roku opar-

polskiego Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu numerem ewidencyjnym 300 4052_01_PW. Karta ewidencyjna zawiera między innymi dokładne dane lokalizacyjne, opis i zdjęcie obiektu⁵. Obecny stan grobowca nie budzi zastrzeżeń⁶. Ostatni szczegółowy opis nagrobka i zakresu prac konserwatorskich, którym był on poddany, został wykonany w 2013 roku. Pierwotnie napisy na płycie były w kolorze czarnym. Po renowacji pokryto je farbą w złotym odcieniu⁷. Informacje o siedmiu powstańcach zostaną przedstawione w kolejności znajdujących się tam nazwisk poległych.

*Grobowiec i płyta nagrobna w Strzelcach Wielkich.
Fot. Danuta Gruchot*

Rybacki Stanisław – urodził się 1 lub 2 września 1897 roku⁸ w Bodzewie w wielodzietnej rodzinie Franciszka (pracownika najemnego) i Julianny vel Joanny z Gronowskich z Czachorowa. Ojciec zmarł, kiedy Stanisław miał 10 lat⁹. Powszechną szkołę podstawową chłopiec ukończył prawdopodobnie w Bodzewie. Nie wiadomo, kiedy został powołany do wojska pruskiego. Zapewne było to w 1917 roku, gdyż z dokumentów wynika, że 26

te zostało na informacjach Stanisława Mirau i Wawrzyna Łukaszewskiego. Autor niniejszego artykułu korzystał z kopii w formie elektronicznej. Oryginały znajdują się w rękach prywatnych.

⁵ <https://bit.ly/30yRz7K> [Dostęp: 16 stycznia 2021 roku].

⁶ Uchwała Nr XXXV/248/2018 Rady Gminy Piaski z 29 czerwca 2018 roku w sprawie Przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy na lata 2018-2021, załącznik s. 63.

⁷ R. O k o ń, *Program prac konserwatorskich dla grobu Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym w Strzelcach Wielkich*, Bydgoszcz-Piaski 2013, www.bip.piaski-wlkp.pl [Dostęp: 10 marca 2021 roku].

⁸ W kolejności: Parafia Strzelce Wielkie, Akt chrztu 177/1897; Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), *Kwestionariusz dla niezującego*; USC Piaski, Akt urodzenia 188/1897.

⁹ USC Piaski, Akt zgonu 69/1907.

listopada tegoż roku został lekko ranny. 6 marca 1919 roku uznano go za zaginionego (*Listy strat w I wojnie światowej*, str. 29476). Jego jednostką była 10. kompania 4. Pułku Grenadierów Gwardii im. Królowej Augusty (Königin Augusta Garde-Grenadier-Regiment Nr. 4¹⁰). Stopnia wojskowego w dokumentach nie określono¹¹. Informacja z marca 1919 roku o zaginięciu Stanisława może sugerować, że opuścił on swój niemiecki pułk (zdezertował?) jeszcze przed jego rozformowaniem. Jednostka ta w 1918 roku znajdowała się na froncie zachodnim we Francji¹².

Godzi się dodać, że Franciszek, brat Stanisława, również był niemieckim żołnierzem i zginął w czasie I wojny światowej¹³. Dwóch innych braci: Piotr, urodzony w 1893 roku, oraz Michał, urodzony w 1895 roku, też przelewało krew w pruskiej armii.

Co do daty, miejsca, okoliczności i przyczyny śmierci Stanisława Rybackiego istnieją różniące się szczegółami zapisy. W „Orędowniku Gostyńskim”, wydanym 24 stycznia 1919 roku, podano dwie sprzeczne wiadomości. Pierwsza głosiła, że zmarł 11 stycznia 1919 roku, druga zaś, że 21 stycznia¹⁴. Inne dane można znaleźć w kościelnym akcie zgonu. W dokumencie czytamy, iż przyczyną śmierci była rana głowy odniesiona 10 stycznia pod wsią Wielkie Tworzanice (obecnie Tworzanice). Ksiądz jednak zawahał się, kiedy wpisywał datę zgonu. Pierwotnie zanotował 10 stycznia, a następnie „10” zmienił na „12”. Jako miejsce śmierci kapłan podał szpital w Marysinie¹⁵. Zgon zgłosiła matka i była to pierwsza notatka o poległym powstańcu w księdze zmarłych parafii Strzelce Wielkie¹⁶. Pogrzbek odbył się 12 stycznia.

Jeszcze innych ustaleń dokonali autorzy lokalnych opracowań historycznych. Niektórzy podają, że Stanisław Rybacki zmarł 15 stycznia 1919 roku w Pawłowicach¹⁷. Przedwojenna *Lista 1934* zawiera informację, że poległ 19 stycznia. *Lista 2009* wskazuje natomiast dwie daty – 9 lub 19 stycznia. Cywilnego aktu zgonu nie odnaleziono¹⁸. Wacław Arendt w 1932 roku

¹⁰ <https://bit.ly/3n59FWt> [Dostęp: 14 stycznia 2021 roku].

¹¹ Informacje ze strony: <http://des.genealogy.net/search/show/8081494> [Dostęp: 20 października 2021 roku].

¹² <https://bit.ly/3jberRs> [Dostęp: 14 stycznia 2021 roku].

¹³ Parafia Strzelce Wielkie, Akt zgonu 11/1917 (spis poległych w I wojnie światowej).

¹⁴ „Orędownik Gostyński” 1919, nr 19, s. 2.

¹⁵ Na istniejącą *Księgę przyjęć do szpitala w Marysinie z lat 1914-1921* powołuje się publikacja: S. J a n k o w i a k, P. B a u e r, *Ziemia gostyńska...*, s. 101. Ze względu na zaginięcie *Księgi...* faktu tego nie można zweryfikować.

¹⁶ Parafia Strzelce Wielkie, Akt zgonu 5/1919.

¹⁷ *Lista W. Omieczynski*, s. 139; P. B a u e r, S. J a n k o w i a k, *Zarys dziejów Piasków (Piasecznej Góry) 1775-1945*, Grabonóg 2002, s. 61. Autorzy powołują się na inne opracowania. J. Niedziela w części VI artykułu *Piaskowianie w powstaniu wielkopolskim* podaje, że S. Rybacki poległ pod Przybiniem, nie ustalając daty zdarzenia: „Gazeta Gostyńska” 1998, nr 24, s. 8.

¹⁸ *Lista 2020*.

napisał, że Stanisław ciężką ranę otrzymał podczas potyczki pod Trzebiną (obecnie Trzebania) w nocy z 9 na 10 stycznia, po czym odesłano go do Pawłowic, gdzie wkrótce zmarł¹⁹. W 1938 roku Bernard Śliwiński, podpułkownik w stanie spoczynku, a w 1919 roku dowódca frontu południowo-zachodniego, stwierdził, że Stanisław Rybacki poległ 9 stycznia w miejscowości Przybinia (obecnie Przybiń)²⁰. Wreszcie w wykazie Tomasa Kościańskiego z 2019 roku jako dzień jego śmierci podano 15 stycznia²¹.

Stanisław Rybacki odznaczony został pośmiertnie Krzyżem Niepodległości w 1938 roku²². W kartotece odznaczeniowej zapisano, że informacje zaczerpnięto z archiwum Piotra Rybackiego (brata) z Poznania, zamieszkałego przy ulicy Antoniego Andrzejewskiego 16 m. 2. Wypełniając kwestionariusz, brat podał, że Stanisław był z zawodu górnikiem. Poprosił też o zwolnienie rodziny z opłaty w wysokości 19 zł za nadanie odznaczenia. Zgoda została wydana w marcu 1939 roku. Miejsce i data zgonu w dokumencie towarzyszącym odznaczeniu pokrywa się z datą podaną przez Bernarda Śliwińskiego. Taka sama znajduje się na tablicy nagrobnej na cmentarzu w Strzelcach Wielkich.

Wielgosz Antoni – urodził się 28 grudnia 1892 roku w Strzelcach Wielkich. Ochrzczony został 1 stycznia 1893 roku. Wpisu w księdze chrztu dokonał wikariusz ksiądz Wojciech Bocian. Początki stycznia 1893 roku były bardzo mroźne, a zima 1892/1893 w ogóle ciężka. Nawet do pobliskich Piasków trudno było dojechać, aby zarejestrować dziecko w urzędzie. Może z tego powodu ojciec spóźnił się z tym obowiązkiem. Uczynił to dopiero 5 stycznia 1893 roku. W zapisie urzędowym data urodzenia dziecka została „przesunięta” o jeden dzień na 29 grudnia 1892 roku²³.

Na przełomie wieków rodzina Antoniego osiedliła się w Szelejewie. Jego ojciec – Jan – był chałupnikiem. Posiadał dom i niewielką działkę rolną. Nie wiadomo, czy Antoni został powołany do wojska pruskiego. Teoretycznie było to możliwe. We wzmiankowanych powstańczych listach strat figuruje jako szeregowiec 6. pułku strzelców wielkopolskich. W publikacjach można znaleźć różne daty jego śmierci. Wacław Arendt w swoim artykule podaje, że zgon Antoniego Wielgosza, jak i czterech innych powstańców, nastąpił 10 stycznia²⁴. Większość opracowań przyjmuje jednak, że Antoni poległ pod

¹⁹ W. A r e n d t, *Udział Piasków w powstaniu wielkopolskim*, „Kronika Gostyńska” 1932, nr 8, s. 148.

²⁰ B. Ś l i w i ń s k i, *Cześć i hold poległym powstańcom!*, „Kronika Gostyńska” 1938, nr 11, s. 162.

²¹ T. K o ś c i a ń s k i, *Lista strat na froncie południowo-zachodnim powstania wielkopolskiego 1918-1919*, „Rocznik Leszczyński” 2019, t. 19, s. 101.

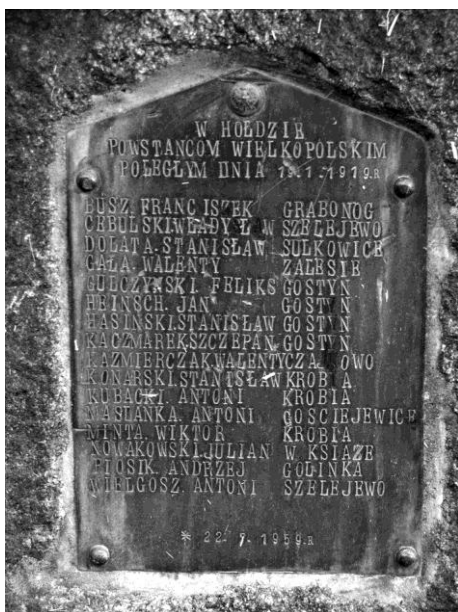
²² *Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26.06.1938 r.*, Monitor Polski 1938, Nr 177, poz. 323, s. 5.

²³ USC Piaski, Akt urodzenia 4/1893.

²⁴ W. A r e n d t, *Udział Piasków...*, s. 148.

Gościejewicami (Gusswitz) 19 stycznia 1919 roku. Akt zgonu, który wystawiono 16 kwietnia 1919 roku w Urzędzie Stanu Cywilnego w Pogorzeli, odnotowuje, iż Wielgosz zmarł 20 stycznia²⁵. W *Liście 2020* zawarto informację, że zgon nastąpił 20 stycznia 1919 roku w Rawiczu²⁶. Pogrzeb odbył się 22 stycznia.

Nazwisko Antoniego Wielgosza znajduje się na tablicy upamiętniającej powstańców usytuowanej niedaleko Gościejewic. Została ona tam umieszczona 22 maja 1959 roku na głazie narzutowym²⁷. Antoni Wielgosz odznaczony został pośmiertnie Medalem Niepodległości w 1938 roku²⁸. W Centralnym Archiwum Wojskowym brak informacji o wysłaniu odznaczenia.

Pomnik w Gościejewicach i tablica z nazwiskami poległych (2006).

Fot. Jarosław Wawrzyniak

Cebulski vel **Cybulski Władysław** – zapis nazwiska w formie Cybulski znajduje się w kościelnym akcie zgonu wystawionym w parafii Strzelce Wielkie²⁹. Z kolei w akcie zgonu sporządzonym w Urzędzie Stanu Cywil-

²⁵ USC Pogorzela, Akt zgonu 33/1919, wystawiony na podstawie informacji Komendy Wojskowej z Ponieca. W akcie tym błędnie podano Szelejewo jako miejsce urodzenia powstańca.

²⁶ *Lista 2020*, poz. 2418.

²⁷ <https://bit.ly/3FUef2t> [Dostęp: 15 stycznia 2021 roku].

²⁸ *Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26.06.1938 r.*, Monitor Polski 1938, Nr 177, poz. 323, s. 18.

²⁹ Parafia Strzelce Wielkie, Akt zgonu 11/1919.

nego w Pogorzeli nazwisko Antoniego zapisano w formie Cebulski³⁰. Dokument parafialny podaje jednocześnie, że śmierć Władysława nastąpiła w czasie bitwy pod Gościejewem (prawidłowo powinno być Gościejewicami) 19 stycznia. Datę tę potwierdza również cywilny akt zgonu, uściślając jednocześnie, że było to w godzinach przedpołudniowych³¹. Pogrzeb powstańca odbył się 22 stycznia 1919 roku. Władysław Cebulski odznaczony został pośmiertnie Medalem Niepodległości w 1938 roku³². Na tablicy upamiętniającej powstańców poległych pod Gościejewicami prawidłowo zapisano nazwisko Cebulski.

Władysław Cebulski pochodził z Szelejewa. Nie była to jednak jego rodzinna miejscowość, jak wynika z szeregu dokumentów i przywoływanych list strat. Przyszedł na świat 22 września 1899 roku w Studziannie koło Dolska w ówczesnym powiecie śremskim³³. Matka Franciszka z domu Jankowiak pochodziła właśnie z tej wsi. Po śmierci pierwszego męża³⁴, Michała Nowickiego, wyszła za mąż w 1887 roku za Józefa Cebulskiego³⁵, syna gospodarza (rolnika) Jakuba z Gogolewa³⁶. Władysław miał co najmniej dziecięciorko rodzeństwa urodzonego w latach 1888-1910 w Studziannie³⁷. W miejscowości tej rodzice prowadzili gospodarstwo rolne. Ojciec Władysława zmarł 1 maja 1913 roku w wieku 52 lat³⁸. Fakt ten spowodował przeprowadzkę matki z Władysławem i być może z częścią rodzeństwa do Szelejewa. Franciszka wyszła za mąż za tamtejszego gospodarza, również wdowca, Andrzeja Barana. Ślub odbył się 27 września 1916 roku w Dolsku³⁹. Na gospodarstwie w Studziannie pozostał rodzony brat Józef, który przyszedł na świat w 1890 roku.

³⁰ W *Liście 2020* (poz. 207) nazwisko na podstawie cywilnego aktu zgonu brzmi: Cebulski – USC Pogorzela, Akt zgonu 44/1919.

³¹ USC Pogorzela, Akt zgonu 44/1919 z 6 maja 1919 roku.

³² *Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26.06.1938 r.*, Monitor Polski 1938, Nr 177, poz. 323, s. 8. Akta w CAW online nie figurują.

³³ Archiwum Państwowe w Poznaniu, sygn. 154: USC Dolsk, Akt urodzenia 248/1899, s. 248.

³⁴ USC Dolsk, Akt ślubu 23/1882 i Parafia Dolsk, Akt ślubu 17/1882.

³⁵ USC Dolsk, Akt ślubu 69/1887 i Parafia Dolsk, Akt ślubu 41/1887.

³⁶ Parafia Gogolewo, Akt ślubu 1/1834. Wieś w powiecie śremskim, gmina Książ Wielkopolski. Zmarł w 1883 roku w Gogolewie.

³⁷ Nazwisko Cebulski Walenty figuruje na niemieckiej liście strat z informacją „Studzianna – Schrimm”, ale na tym etapie badań nie potwierdzono pokrewieństwa z Władysławem <http://des.genealogy.net/search/show/6845367> [Dostęp: 20 października 2021 roku].

³⁸ Parafia Dolsk, Akt zgonu 22/1913; USC Dolsk, Akt zgonu 48/1913. W aktach zgonu imię ojca brzmi Mikołaj, co – zdaniem autora – jest pomyłką. Należy sądzić, że był osobą spokrewnioną z uwagi na to samo miejsce zamieszkania, czyli Gogolewo.

³⁹ USC Dolsk, Akt ślubu 11/1916.

Komorniczak Ignacy – urodził się 15 lipca 1898 roku w Grodnicy. Był synem Wincentego (1852-1937) i Józefy z domu Szyszka (1870-1905)⁴⁰. Miał liczne rodzeństwo. Wcześniej stracił matkę, a dwóch jego braci zginęło na frontach I wojny światowej. Ignacy poległ w bitwie pod Pawłowicami 11 stycznia 1919 roku. Data ta pojawiła się w „Orędowniku Gostyńskim” (1919, nr 18) oraz widnieje w akcie zgonu wystawionym przez parafię Strzelce Wielkie (pozycja 9/1919). Ignacego znaleziono po bitwie. Prawdopodobnie identyfikacji dokonała rodzina. Ubrany był w mundur z napisem „Komorniczak”, ale na spodniach widniało nazwisko „Olejniczak”. Ponadto miał na sobie trykotową koszulę, brązową heklowaną jakę (marynarka lub rodzaj kurtki wykonanej za pomocą szydełka), kamizelkę koloru oliwkowego w zielone prążki. Wiek poległego określono na 18 do 20 lat. Pogrzeb odbył się 25 stycznia 1919 roku. Spoczął na cmentarzu parafialnym w Strzelcach Wielkich w powstańczej mogile. Odnaczony został pośmiertnie w 1938 roku Medalem Niepodległości⁴¹.

Jego nazwisko figuruje w zestawieniach *Lista 1934*, *Lista 1936* i *Lista 2009*. Wszędzie tam jako datę zgonu przyjęto 19 stycznia. W publikacji sporządzonej przez Wiesława Olszewskiego i Łukasza Jastrzębia (*Lista 2009*) brak daty i miejsca urodzin Ignacego Komorniczaka. Jako miejsce jego zamieszkania podano Pawłowice. Na najnowsza liście sporządzonej przez S. Józefiaka (*Lista 2020*) w ogóle nie ma Ignacego. Data zgonu podana na nagrobku w Strzelcach Wielkich, czyli 19 stycznia, jest więc problematyczna. Przeczy jej akt zgonu wystawiony przez parafię wielkostrzelecką. Rodzina Komorniczaków zamieszkiwała w Grodnicy w połowie XIX wieku. Wcześniej mieszkali oni w okolicach Pleszewa⁴².

Kaźmierczak Walenty⁴³ – urodził się 9 lutego 1899 roku w Goli. Pochodził z wielodzietnej rodziny Adama i Marianny z Bartkowiaków⁴⁴. Przybyli oni do Goli z Kunowa. Dziadkowie Walentego byli pracownikami najemnymi w tej wsi. Matka Walentego przyszła na świat w miejscowości Ka-

⁴⁰ USC Piaski, Akt urodzenia 145/1898; Parafia Strzelce Wielkie, Akt chrztu 124/1898.

⁴¹ R. K o ł o d z i e j c z a k, *Godurowskie i Drogoszewskie parantele (1400-1945)*, Gostyń-Piaski 2019, s. 272; R. K o ł o d z i e j c z a k, *Dopieralowie z Lipia*, Wrocław 2015, s. 79 i 100, mps zbioru Muzeum w Gostyniu; W. O l s z e w s k i, Ł. J a s t r z ą b, *Lista strat Powstania Wielkopolskiego od 27.12.1918 do 8.03.1920 r.*, Koszalin 2008, s. 275, poz. 798; *Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26.06.1938 r.*, Monitor Polski 1938, Nr 177 poz. 323, s.11; CAW, brak informacji o zapłaceniu kwoty 8 zł i wysłaniu odznaczenia z dyplomem.

⁴² Szerzej: R. K o ł o d z i e j c z a k, *Dopieralowie ...*, s. 76-78.

⁴³ Trzeba w tym miejscu wyjaśnić, że nazwisko rodziny w większości przypadków metrykalnych (w aktach kościelnych i cywilnych) zapisywane było jako Kazmierczak. Dotyczyło to przodków ojca Adama i jego dzieci. Obecnie żyjący potomkowie noszą nazwisko Kaźmierczak. Pisownia przez „z” to prawdopodobnie efekt braku litery „ż” w alfabecie niemieckim.

⁴⁴ USC Gostyń, Akt urodzenia 47/1899.

dzyń w powiecie śremskim 8 marca 1860 roku⁴⁵. Ojciec Walentego awansował w majątku Potworowskich na wólarza. Po 1907 roku rodzina przeniósła się do Zalesia, gdzie Adam Kaźmierczak pełnił funkcję wólarza w majątku Stablewskich. 19 marca 1916 roku zmarła w Zalesiu matka Walentego⁴⁶. Ojciec ożenił się ponownie z Marcjaną Perlicjan (1865-1953) z Pogorzeli. Małżeństwo to było bezdzietne⁴⁷. Walenty dorastał w Zalesiu w patriotycznej lokalnej atmosferze, którą tworzyli: właściciel majątku, większość mieszkańców oraz Amandus Schacht, Niemiec z pochodzenia, nauczyciel w lokalnej szkole⁴⁸.

Kiedy przyszedł czas powstania, Walenty Kaźmierczak znalazł się w grupie mężczyzn w wieku poborowym. 7 stycznia 1919 roku w sposób zorganizowany udali się oni z Zalesia do Gostynia pod przywództwem Stefana Baranowskiego, administratora dóbr Stablewskich⁴⁹.

Spośród 154 ochotników, którzy przybyli do Gostynia, zakwalifikowano tylko 17. Wszyscy byli stanu wolnego. Reszta wróciła do domów, tworząc miejscową Straż Ludową i czekając na dalsze rozkazy. Jeszcze 7 stycznia kawalkada wozów konnych ruszyła pod Poniec. W powstańczych walkach poległo trzech z grona 17 powstańców z Zalesia. Wydaje się, że pierwszy z owej grupy zginął właśnie Walenty Kaźmierczak. Wynika to ze wspomnień Stefana Baranowskiego oraz przekazów rodzinnych. Baranowski pisał:

Wojacy nasi po kilku dniach przyjechali do Zalesia po żywność. Otrzymali zatem na front od właściciela Zalesia, p. Kazimierza Stablewskiego, żyta, pszenicy i tuczników. Przyjazdy po żywność były kilkakrotne. Niebawem nadeszła smutna wiadomość, pod Bojanowem poległ Walenty Kaźmierczak, syn wólarza z Zalesia. Wojsko samo przywiozło ciało poległego, którego złożono w pokoju dominjalnym, uroczyście przybranym. Pogrzeb z udziałem wojska, z salwami pożegnalnymi, był wzniosłą manifestacją ludności miejscowej i okolicznej. Na cmentarzu przemówił gorąco śp. ks. dziekan Wlazło, a chór z Piasków wykonał pienia żałobne. Po kilku dniach [tj. 19 stycznia] poległ Walenty Gała, syn gospodarza z Zalesia⁵⁰.

⁴⁵ Obecnie część wsi Ostrowieczno w gminie Dolsk.

⁴⁶ Parafia Strzelce Wielkie, Akt zgonu 23/1916.

⁴⁷ Dane uzyskane od rodziny.

⁴⁸ O Stablewskich zobacz: A. K w i l e c k i, *Stablewscy herbu Oksza. Między dworem i Kościołem*, „Ecclesia, Studia z Dziejów Wielkopolski” 2009, t. 4. Na temat Amandusa Schachta zobacz szerzej: R. K o ł o d z i e j c z a k, *Urodzony Walenty Bielski, nauczyciel z Zalesia*, „Parantele”, Rocznik Śląskiego Towarzystwa Genealogicznego we Wrocławiu, 2018, nr 3, s. 294.

⁴⁹ W swoich wspomnieniach z 1935 roku Stefan Baranowski podaje datę 6 stycznia, co wydaje się niemożliwe w świetle innych dokumentów, wspomnień i opisów. Musiało to być w dniu następnym. Zob. S. B a r a n o w s k i, *Wspomnienia z akcji powstańczej w Zalesiu*, „Kronika Gostyńska”, t. 7, nr 4, s. 62.

⁵⁰ Tamże, s. 63.

Czego dowodzi powyższa relacja? Wynika z niej, że zgon mógł nastąpić około 15 stycznia, czyli Kaźmierczak poległ przed Walentym Gałą. Dlaczego zatem na płycie nagrobnej odnotowano datę 22 czerwca 1919 roku? Dlaczego podaje się też inną datę jego śmierci, 22 kwietnia 1919 roku?⁵¹ Trudno odpowiedzieć na te pytania. Nie ma zgody również, jeśli chodzi o miejsce zgonu Walentego Kaźmierczaka. Źródła, które podają jako dzień jego śmierci 22 kwietnia, wskazują, że poległ on pod Zawadą (obecnie gmina Poniec). Natomiast źródła, które mówią, że zginął 22 czerwca twierdzą, iż poległ pod Zawadami (obecnie miejscowość w gminie Rawicz)⁵². Wątpliwości może rozstrzygnąć nekrolog podpisany przez podporucznika Jana Pike, dowódcę 5. kompanii II baonu, 6. pułku strzelców wielkopolskich⁵³:

Walenty Kaźmierczak
Fot. ze zbiorów rodziny Kaźmierczaków

⁵¹ Datę tę podają: T. K o ś c i a ń s k i, *Lista strat na froncie...*, s. 98; P. B a u e r, S. J a n k o w i a k, *Zarys dziejów Piasków...*, s. 61; E. Ś l i w i ń s k i, *Linia demarkacyjna w południowo-zachodniej Wielkopolsce luty 1919 – 17 stycznia 1920 roku*, „Rocznik Gostyński” 2020, nr 7, s. 65, przypis 11, powołując się na inne opracowania.

⁵² Tamże, s. 65 i 68.

⁵³ Jan Roman Piko (1895-1934). Szerzej: S. J a n k o w i a k, P. B a u e r, *Ziemia gostyńska w powstaniu...*, s. 132.

W powstaniu poległ jeden Walenty Kaźmierczak. Co do miejsca i daty jego śmierci nie ma żadnych wątpliwości. Data na nagrobku i w nekrologu w „Orędowniku Powiatu Gostyńskiego” z 26 VI 1919 są zgodne – 22 czerwca. Miejsce śmierci to ZAWADA pod Poniecem, ale też (dalej) pod Bojanowem. Ta ZAWADA podobnie jak Zawady między Rawiczem i Pakosławiem w 1919 r. należała do powiatu rawickiego. Dziś ZAWADA należy do powiatu gostyńskiego⁵⁴.

Nekrolog prasowy

Ciekawe, że na płycie pomnika pod Gościejewicami przy nazwisku Kaźmierczak dodano Czajkowo jako miejsce urodzenia. Rodzina Kaźmierczaków, jeszcze przed przyjściem na świat Walentego, przez pewien czas rzeczywiście mieszkała w Czajkowie. Stąd przypuszczalnie ktoś podpowiedział tę miejscowość. W kwestii daty zgonu przywołać należy jeszcze wystąpienie okolicznościowe Jana Trafankowskiego z Piasków⁵⁵. Przy nazwisku Kaźmierczaka widnieją wyraźnie liczby 22 i 19, oznaczające odpowiednio: dzień miesiąca i rok. Natomiast trudno jest odczytać informację dotyczącą miesiąca zgonu. Może to być zarówno rzymskie II, jak i VI. Walenty Kaźmierczak odznaczony został pośmiertnie Medalem Niepodległości w 1938 roku⁵⁶.

Busz Franciszek – urodził się 29 listopada 1896 roku w Grabonogu w wielodzietnej rodzinie rolniczej Antoniego i Anny z domu Kordusiak⁵⁷.

⁵⁴ Informacja internetowa J. Wawrzyniaka z 1 lutego 2021 roku adresowana do autora. Zob. też *Nekrolog „Orędownik Gostyński” 1919*, nr 93.

⁵⁵ J. T r a f a n k o w s k i, *Historia przewrotu...*

⁵⁶ *Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26.06.1938 r.*, Monitor Polski 1938, Nr 177, poz. 323, s. 11. Spis zawiera tylko nazwisko – śp. Kaźmierczak.

⁵⁷ USC Gostyń, Akt urodzenia 380/1896; Parafia Strzelce Wielkie, Akt chrztu 265/1893. Błędny rok urodzenia ustalono w: T. K o ś c i a ń s k i, *Lista strat na froncie...*, s. 96 oraz *Listach 1936 i 2009*.

Dziadek Franciszka, Bartłomiej Busz z Posadowa, trafił do Grabonoga w 1855 roku i ożenił się z wdową po Pawle Stróżyku, Marianną, pochodzącą z Rębowa⁵⁸. Franciszek znalazł się w grupie poległych pod Gościejewicami 19 stycznia 1919 roku. Tak stanowią wszystkie prezentowane tutaj listy strat powstania wielkopolskiego. Cywilny akt zgonu⁵⁹ i wpis kościelny określa, że miało to miejsce w Waszkowie⁶⁰. Zgon syna do aktu parafialnego w Strzelcach Wielkich zgłosił ojciec. Pogrzeb zbiorowy miał miejsce 22 stycznia. Starszy brat Franciszka, Ignacy Busz, urodzony w 1895 roku⁶¹ również brał udział w powstaniu. Nazwisko i imię Franciszka znajduje się na pomniku pod Gościejewicami. Odznaczony został pośmiertnie Medalem Niepodległości w 1938 roku⁶².

Franciszek Busz

⁵⁸ Parafia Domachowo, Akt ślubu 14/1846; Parafia Strzelce Wielkie, Akt ślubu 6/1855.

⁵⁹ USC Gostyń, Akt zgonu 58/1919. Dodać tutaj należy, że w akcie tym dodatkowo umieszczono i sprostowano nazwisko matki Franciszka, z Kordus na Kordusiak, na podstawie zarządzenia Sądu Grodzkiego w Gostyniu z 12 kwietnia 1938 roku. Nazwisko takie wynika również z aktu ślubu rodziców w USC Piaski z 1893 roku nr 63/1893.

⁶⁰ Parafia Strzelce Wielkie, Akt zgonu 13/1919.

⁶¹ Parafie Strzelce Wielkie, Akt chrztu 10/1895.

⁶² Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26.06.1938 r., Monitor Polski 1938, Nr 177, poz. 323, s. 9. Akta w CAW nie figurują.

Gała Walenty – urodził się w Zalesiu 2 lutego 1896 roku w rodzinie rolniczej⁶³. Był synem Józefa (1859-1954) i Anny (1870-około 1952) z domu Malucha⁶⁴. Korzenie rodziny ze strony ojca sięgały Biskupizny⁶⁵. Prawdopodobną datę urodzenia Walentego Gały podają: *Lista 2020* i *Lista W. Omieczynskiego*. Nie ustalono, czy Walenty był powołany do pruskiej służby wojskowej. Dokumenty wskazują natomiast, że przed powstaniem pracował jako górnik. Poległ pod Gościejewicami 19 stycznia, co potwierdzają wszystkie *Listy* oraz obelisk upamiętniający walki pod tą miejscowością⁶⁶. W księdze kościelnej zapisano, że zginął w potyczce (*in bello casus*). Zgon zgłosił ojciec. Pogrzeb odbył się po miesiącu, 19 lutego 1919 roku. Skąd ta zwłoka? Otóż, dopiero po kilku tygodniach, dokładnie 16 lutego, udało się odnaleźć zwłoki Walentego⁶⁷. Pośmiertnie, w 1938 roku, otrzymał Medal Niepodległości⁶⁸. Odznaczenie wraz z dyplomem wysłano do rodziny 5 stycznia 1939 roku⁶⁹.

W czasie I wojny światowej zginął starszy brat Walentego, Michał (1894-1917)⁷⁰, krojczy z zawodu⁷¹. Poległ w miejscowości Putna (Rumunia, północna Bukowina) 6 sierpnia 1917 roku⁷². W powstaniu wielkopolskim

⁶³ Według *Listy W. Omieczynski*, status ojca robotnik.

⁶⁴ USC Piaski, Akt urodzenia 38/1896; Parafia Strzelce Wielkie, Akt chrztu 32/1896.

⁶⁵ Szersze wzmianki o rodzinie można znaleźć w następujących publikacjach i opracowaniach: R. Gała, *Czesław Gała (1923-1991) – zapomniany malarz z Gostynia*, „Rocznik Gostyński” 2019, nr 6, s. 185-192; R. Gała, *Czesław Gała*, Wrocław 2020; R. Gała, *Henryk Gała (1938-2020) – Nadwarciański książę kultury, rodem z Zalesia*, „Rocznik Gostyński” 2020, nr 7, s. 153-166. W szczególności wzmianki o ojcu Walentego Gały, Józefie, a swoim dziadku, znajdujemy w twórczości poety i dramaturga Henryka Gały (1938-2020) z Drozdowa; Zob. też: R. Kłodzka, *Henryk Gała (1938-2020). Poeta, dramaturg – wspomnienie*, „Parantele” 2021, nr 5, s. 83-96.

⁶⁶ USC Piaski, Akt zgonu 33/1919; Parafia Strzelce Wielkie, Akt zgonu 23/1919. Zob. też: G. Wojciechowski, *Odcinek „Poniec” frontu południowo-zachodniego powstania wielkopolskiego 1918/1919*, „Rocznik Gostyński” 2019, nr 6, s. 147-148.

⁶⁷ G. Wojciechowski, *Odcinek „Poniec”...*, s. 148; B. Smoleń, *Zarys historii wojennej 60-go Pułku Piechoty Wielkopolskiej*, Warszawa 1930, s. 10-11.

⁶⁸ *Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26.06.1938 r.*, Monitor Polski 1938, Nr 177, poz. 323, s. 9.

⁶⁹ CAW, pismo Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie, nr 554/21 z 28 stycznia 2021 roku w zbiorach autora.

⁷⁰ Parafia Strzelce Wielkie, Akt zgonu 20/1917 oraz informacja ze strony z listą poległych w I wojnie światowej <http://des.genealogy.net/search/show/6631789> [Dostęp: 20 października 2021 roku].

⁷¹ Krawcem z zawodu był najmłodszy brat, Jan Gała z Zalesia (1907-1992), ojciec poety i dramaturga Henryka Gały.

⁷² We wrześniu 1917 roku poległ również na Bukowinie brat wspomnianego wcześniej Ignacego Komorniczaka, Wincenty Komorniczak (1896-1917) z Grodnicy. Zob.: R. Kłodzka, *Dopierałowie...*, s. 100.

brał również udział inny brat Walentego, Kazimierz (1900-1984)⁷³. Dane biograficzne Kazimierza Gały w projekcie www.powstancywielkopolscy.pl zostały – na wniosek autora niniejszego artykułu – zweryfikowane, gdyż zawierały kilka nieścisłości wynikających z podanych tam źródeł. Informacje dotyczyły prawdopodobnie dwóch różnych osób⁷⁴. Problematiczny zaś jest udział w walkach powstańczych trzeciego brata, Marcina (1892-1928), gdyż nie do pogodzenia jest jednoczesny jego udział w powstaniu i służba w Armii Hallera, o czym wiemy ze źródeł⁷⁵. Niemcy zemścili się za udział Gałów w powstaniu wielkopolskim. Rodzice wraz z innymi członkami rodziny zostali wysiedleni do Generalnego Gubernatorstwa⁷⁶.

Przeglądając dokumenty dotyczące wspomnianych poległych, łatwo dostrzec rozbieżność zapisów. Sporządzane w 1919 roku notatki nie były pozbawione błędów. Zdecydowała o tym zawierucha wojenna. Akty zgonów niektórych poległych powstańców wystawiane były po wielu miesiącach, kiedy często nie pamiętano szczegółów. Dlatego ciągle trwają poszukiwania uczestników zrywu powstańczego.

Artykuł nie rozwiązuje wszystkich zagadek dotyczących poległych powstańców pochodzących z terenu dawnej parafii Strzelce Wielkie. Niektórzy z nich pochowani zostali w miejscach nawet bardzo odległych od swej rodzinnej wsi⁷⁷.

Mimo iż od powstańczych walk minęło już ponad sto lat, wciąż nie znamy nazwisk wszystkich uczestników tego patriotycznego zrywu ani też

⁷³ Kazimierz Gała urodził się 13 lutego 1900 roku w Zalesiu: USC Piaski, Akt urodzenia 44/1900; Parafia Strzelce Wielkie, Akt chrztu 41/1900; USC Krzywiń, Akt zgonu 78/1984. Zob. *Ziemia Kościańska w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919*, red. B. Polak, Kościan 1999, s. 204. W publikacji tej podano 12 lutego 1900 roku jako datę jego urodzenia. Rolnik z zawodu, walczył w kompanii krzywińskiej. Według relacji rodziny, przyłączył się do kompanii gostyńskiej. W 1923 roku ożenił się w Zglińcu, w powiecie krzywińskim, gdzie obecnie mieszka jego rodzina. We wniosku o odznaczenie Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym zawarto informację, że walczył pod Zdunami i Poniecem od 29 grudnia 1918 roku, zaś od 16 stycznia 1919 roku – w kompanii krzywińskiej <https://bit.ly/3jgJM4U> [Dostęp: 20 października 2021 roku]. Nominację na stopień podporucznika otrzymał w 1972 roku <https://bit.ly/3ji18yD> [Dostęp: 20 października 2021 roku].

⁷⁴ www.powstancywielkopolscy.pl [Dostęp: 27 stycznia 2021 roku]. Wniosek z 17 lutego 2021 roku w zbiorach autora.

⁷⁵ R. G a ł a, *Czesław Gała...*, s. 29; S. B a r a n o w s k i, *Wspomnienia z akcji powstańczej...*, s. 63.

⁷⁶ R. K o ł o d z i e j c z a k, *Henryk Gała...*, s. 87.

⁷⁷ Na obecnym etapie badań istnieją wątpliwości dotyczące miejsca pochówku Władysława [Władysława] Jurka, który zmarł [zginął] pod Wydawami 11 lutego 1919 roku – na terenie parafii ponieckiej. Według treści Aktu zgonu 21/1919 parafii Strzelce Wielkie pochowany został 15 lutego 1919 roku na tym samym cmentarzu co siedmiu innych powstańców. Nie wiadomo, kim był ten powstaniec, gdyż nie figuruje w żadnych dotychczasowych spisach historycznych.

miejsca ich spoczynku. Należy zatem prowadzić dalsze badania, aby przywrócić pamięć wszystkim powstańcom⁷⁸.

Dziękuję za współpracę i pomoc w poszukiwaniach: Kazimierzowi Cieplikowi, Robertowi Czubowi, Antoniemu Jerszyńskiemu, Wojciechowi Rukatowi i Jarosławowi Wawrzyniakowi.

⁷⁸ Przykładem takiej osoby jest Marian Szemberg, wyznania ewangelickiego. Walczył w powstaniu w stopniu szeregowca w Grupie „Leszno” od 7 stycznia 1919 roku. Zmarł w Marysinie koło Piasków 26 stycznia 1919 roku na skutek odniesionych ran. Odznaczony został pośmiertnie w 1938 roku Medalem Niepodległości (dokumenty odznaczeniowe CAW w zbiorach autora). Jego grób nie zachował się przypuszczalnie z uwagi na powojenną (po 1945 roku) likwidację cmentarza ewangelickiego przy kościele w Piaskach.